

ირინა არაბიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

აგრარული რეფორმის ასახვა საქართველოს ეკლესია-მონასტრების მდგომარეობაზე (1917-1920 წწ.)

1917 წლის თებერვალში რუსეთის იმპერიაში თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ რევოლუციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას აგრარული რეფორმის განხორციელება წარმოადგენდა. დროებით მთავრობას სურდა, გლეხობისთვის რევოლუციის სარგებლიანობა რაც შეიძლება მოკლე დროში ეჩვენებინა, თუმცა მიწის საკითხის საბოლოო გადაწყვეტას დამფუძნებელ კრებას უკავშირებდა და მის მოწვევამდე კანონების დამტკიცებას აჭიანურებდა. დამფუძნებელი კრების მოწვევის დაგვიანება და მიწის საკითხის გადაწყვეტის შეფერხება გლეხების მხრიდან მემამულეთა მიწების დატაცების გახშირებას იწვევდა.

1917 წ. 25 ოქტომბრის (7 ნოემბერი) შემდეგ, როცა რუსეთში ბოლშევიკებმა დროებითი მთავრობა დაამხეს და ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ, ამიერკავკასია რუსეთს ჩამოსცილდა. დროებითი მთავრობის მიერ დანიშნულმა ამიერკავკასიის განსაკუთრებულმა კომიტეტმა უფლებამოსილება ამიერკავკასიის კომისარიატს გადააბარა [1, 15].

ამიერკავკასიის კომისარიატის მიერ 1917 წ. 16 დეკემბერს მიღებული კანონით სახაზინო, ყოფილი საუფლისწულო, საეკლესიო, სამონასტრო, იურიდიულ და კერძო პირთა კუთვნილი მამულებიდან განსაზღვრულ ნორმაზე ზემოთ ჩამორთმეულ მიწებს ამიერკავკასიის საადგილმამულო ფონდი უნდა შეედგინა. ამ ფონდიდან ნაკვეთები უმიწაწყლო და მცირემიწიან გლეხთა შორის გასანაწილებლად უნდა გადასცემოდა ამიერკავკასიის, საგუბერნიო, საოლქო ან ეროვნულ-ტერიტორიულ საადგილმამულო კომიტეტებს.

თითოეული მესაკუთრისათვის დასატოვებელი მიწის ნორმა 1917 წლის 16 დეკემბრის დებულებით განსაზღვრული არ იყო. იგი საადგილმამულო კომიტეტებს გასანაწილებელი მიწის რაოდენობის გარკვევის შემდეგ უნდა დაედგინათ [2, 108].

აღნიშნული კანონის არასრულყოფილი ხასიათი ამიერკავკასიის მაშინდელ მმართველ პარტიებს (ქართული – სოციალ-დემოკრატიული, სომხური – დამნაკცუთუნი, აზერბაიჯანული – მუსავატური) შორის არსებული წინააღმდეგობებით იყო განპირობებული [3, 297-298]. აღსანიშნავია ისიც, რომ რუსეთში ბოლშევიკების ხელისუფლების დამხობის და დამფუძნებელი კრების მოწვევის მოლოდინი ამიერკავკასიის სამხარეო ხელისუფლებაში ისევ არსებობდა.

მესაკუთრეთათვის დასატოვებელი მიწის ნორმა ამიერკავკასიის სეიმმა განსაზღვრა. 1918 წლის 7 მარტის კანონით იმ რეგიონებში, სადაც ძვირფასი კულტურები მოჰყავდათ, მფლობელს 7 დესეტინა მიწა რჩებოდა; მარცვლეული კულტურების რაიონებში – 15, მესაქონლეობის რაიონებში კი – 40. ნორმის ფარგლებში ეზო და კარ-მიდამოც შედიოდა [2, 111].

საგუბერნიო და საოლქო საადგილმამულო კომიტეტებს უფლება ჰქონდათ, ადგილობრივი პირობების გათვალისწინებით, მესაკუთრისათვის ნორმის ზემოთ

დაეტოვებინათ I კატეგორიის მიწის ჩამორთმევისას 10 დესეტინამდე, II კატეგ. შემთხვევაში – 20-მდე და III კატეგორიის შემთხვევაში – 50-მდე მიწა [2, 111].

რეფორმის განხორციელება მიწათმოქმედების საქმეთა მინისტრ ნოე ხომერიკს დაევალა. მიწების მიღება საადგილმამულო კომიტეტების მიერ არჩეულ კომისიებს უნდა ეწარმოებინათ. საადგილმამულო რეფორმის გატარებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა კანონით 8 თვიდან 1 წლამდე და 4 თვემდე პატიმრობით ისჯებოდა ან – ყოველგვარ განსაკუთრებულ უფლებათა ჩამორთმევით და 1-დან 4 წლამდე გამასწორებელ რაზმში გაგზავნით ან – ყოველგვარ უფლებათა ჩამორთმევით და 1-დან 4 წლამდე კატორღაში მუშაობით. სასჯელი წინააღმდეგობის გაწევის დროს ჩადენილი დანაშაულიდან გამომდინარე, შეიძლებოდა კიდევ დამძიმებულიყო [2, 112].

აღნიშნული კანონით დასარიგებელი მიწის ოდენობა და საკუთრების ფორმა განსაზღვრული არ იყო. რეფორმის სრულად განხორციელება უსათუოდ მოითხოვდა უმიწაწყლო და მცირემიწიან გლეხთა რაოდენობის დადგენას. ამას გარდა ამიერკავკასიის სამი რესპუბლიკისათვის ერთი კანონის მორგებაც დაბრკოლებას წარმოადგენდა [3, 299].

ჩამორთმეული მიწების განაწილების ნორმები და მამულების კერძო საკუთრებაში გადასვლისათვის შეღავათიანი ფასები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის 1919 წლის 28 იანვრის კანონმა და ინსტრუქციებმა განსაზღვრა [3, 305; 4, 249; 5, 152-153].

დროებითი მთავრობისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში აგრარული რეფორმის მიმდინარეობა ისტორიოგრაფიაში მეტ-ნაკლებად განხილულია, მაგრამ ინფორმაცია ეკლესიის საკუთრებაში არსებული მიწების ჩამორთმევა-განაწილების შესახებ ვერ მოვიპოვეთ. სერგო ვარდოსანიძე მონოგრაფიაში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, აღნიშნულ საკითხს მხოლოდ ზოგადად ეხება. წინამდებარე სტატიაში, ძირითადად, საპატრიარქოს არქივში დაცულ მასალას ვეყრდნობით.

საარქივო მასალის მიხედვით რეფორმის დაწყებამდე საქართველოში არსებულ მონასტრებს შორის მამულების ყველაზე დიდი ოდენობა (5075 დეს. 1453 კვ. საჟენი) დავით გარეჯის მონასტერს ჰქონდა. შემდეგ მფლობელობაში არსებული მიწის სიდიდის მიხედვით ქვათახევისა (4305 დეს. 2120 კვ. საჟ.) და იოანე ნათლისმცემლის (3485 დეს.) მონასტრები გამოირჩეოდნენ. დანარჩენი მონასტრების მიწის ფართობი რამდენიმე ასეულ (შუამთის მონასტერი – 836 დეს., საფარის მონასტერი – 416 დეს.) ან რამდენიმე ათეულ დესეტინას (მამკოდის წმ. გიორგის მონასტერი – 76 დეს.; მცხეთის წმ. ნინოს დედათა მონასტერი – 94 დეს.) არ აღემატებოდა. ახტალის მონასტერს სულ 1 დესეტინა მიწა ჰქონდა. ზოგიერთს მამულები საერთოდ არ გააჩნდა [2, 81-82].

რეფორმამდე ეკლესია-მონასტრების კუთვნილი მამულების შესახებ ცნობები საეპარქიო საბჭოებმა საკათოლიკოსო საბჭოს 1919 წ. 2 მაისის მიწერილობის საფუძველზე წარუდგინეს [2, 128]. ვფიქრობ, საჭიროა ამ ინფორმაციის გამყარება სხვა წყაროებით, რომელთა მოძიებას მომავალშიც შევეცდებით.

აგრარული რეფორმის დასაწყისისათვის დავით გარეჯისა და იოანე ნათლისმცემლის მონასტრების სათიბი მამულები ყარაიაზის ველზე თითქმის 8539 დესეტინას შეადგენდა. 1918 წლის ოქტომბერში საკათოლიკოსო საბჭომ ცენტრალური საადგილმამულო მმართველობისაგან მიიღო ცნობა, რომ ეს მიწები დუშელ მესაქონლეებს უნდა გადასცემოდა. წერილში განმარტებული იყო, რომ მესაქონლეებმა 1918 წელს ვერ შეძლეს პირუტყვის (40 ათ. სული) თერგის ოლქის სამოვრებზე გარეკვა და მათთვის დახმარების მიზნით ხელისუფლებამ ასეთი გამოსავალი გამოძებნა [2, 64-

67]. დუშელი მეცხოველეების დაბრკოლება რუსეთის სამხრეთში მიმდინარე სამოქალაქო ომმა და საქართველოს დამოუკიდებლობის მიმართ მტრულად განწყობილი „თერგის რესპუბლიკის“ არსებობამ განაპირობა.

ეკლესია-მონასტრებისათვის სახელმწიფო ორგანოების მიერ მიწების ჩამორთმევას თუ გლეხთაგან დატაცებას მათი სხვა ქონების ძარცვა-რბევაც ემატებოდა.

1918 წლის ივნისში საკათოლიკოსო საბჭომ შინაგან საქმეთა მინისტრ ნოე რამიშვილს ქართლ-კახეთის რამდენიმე ეკლესიის დარბევა-აწიოკების შესახებ მოახსენა: სარკის წმ. გიორგის ეკლესიის შემოსავალი ქარელის აღმასკომმა მიითვისა; ძეგველებმა დაიტაცეს შიომღვიმის მონასტრის მიწები: სათიბი, ვენახები, ტყე, აგრეთვე მსხვილფეხა პირუტყვი, სკა, სამეურნეო იარაღები და ამავე სოფელში მდებარე ზვარი, რომელიც სამთავროს წმ. ნინოს დედათა მონასტერს ეკუთვნოდა; ხაშმელებმა – იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის კუთვნილი ზვარი, შენობები (სკოლა, წისქვილი), საქონელი. ქვათახევის მონასტერს ჩამოართვეს სახნავ-სათესი მიწები და გაუჩხეს ტყე. იოანე ნათლისმცემლისა და დავით გარეჯის მონასტრები ყარაიაზელმა თათრებმა დაარბიეს [2, 42].

საკათოლიკოსო საბჭომ შინაგან საქმეთა მინისტრს ზემოაღნიშნული მონასტრებისათვის საკუთრების უფლების აღდგენა სთხოვა, მაგრამ უშედეგოდ [6, 348].

მოხმობილი მასალიდან ჩანს, რომ ეკლესია-მონასტრების მდგომარეობას ორი გარემოება ართულებდა: 1. სახნავ-სათესი მიწების, საქონლის თუ სამეურნეო იარაღის სოფლის მეცხოვრებთაგან დატაცება და 2. აგრარული რეფორმის განხორციელების პირობებში კუთვნილი მამულების ხელისუფლების ორგანოების მიერ კანონის ძალით ჩამორთმევა.

საზრდოობის საშუალებათა ნაკლებობის გამო მრავალ მონასტერში ბერების რაოდენობა მინიმუმამდე შემცირდა, რამაც მათი მეურნეობის კიდევ უფრო გადატაკება გამოიწვია. ზოგიერთ მონასტერში დარჩენილ ბერ-მონაზონთა რიცხვი იმდენად მცირე იყო, რომ მათ საკუთარი ძალებით აღარ შეეძლოთ ისტორიული ძეგლებისა თუ მათ გარშემო არსებული მცირე მამულის მოვლა-პატრონობაც კი.

კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრე ლეონიდი 1918 წლის სექტემბერში ხელისუფლებას მოუწოდებდა, რევოლუციის დროს სახელმწიფოს უყურადღებობის გამო დაზარალებული ეკლესია-მონასტრებისათვის დამოუკიდებელი რესპუბლიკის არსებობის პირობებში მაინც მიექცია ყურადღება. იგი ხელისუფლებისაგან მონასტრების შინაურ საქმეებში სოფლის მეცხოვრებთა თუ ერობების ჩარევის აღკვეთას, მონასტრებისათვის ქონების დაბრუნებას და მიყენებული ზარალის ანაზღაურებას მოითხოვდა [2, 57].

1918 წლის სექტემბერში ხელისუფლება ეკლესია-მონასტრების ქონებისადმი დამოკიდებულების საკითხში ჯერ კიდევ შუალედურ გადაწყვეტილებებს იღებდა. მაგალითად, თელავის მაზრის საადგილმამულო კომიტეტის გამგეობამ ეპისკოპოს პიროსის განცხადებებზე ცენტრალური საადგილმამულო სამმართველოსაგან პასუხის მიღებამდე რუისპირის წისქვილი ალავერდის ეპარქიის სარგებლობაში დატოვა [2, 62].

ამავე პერიოდში საქართველოს რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სამინისტროს კანცელარია საკათოლიკოსო საბჭოს აუწყებდა, რომ მიღებული იყო ზომები ძარცვა-რბევისაგან ეკლესიის დასაცავად [2, 63]. მაგრამ გატარებული ღონისძიებები ქმედითი არ აღმოჩნდა და საკათოლიკოსო საბჭო ხელისუფლების ორგანოთაგან ეკლესიის მდგომარეობის შემსუბუქებას შემდგომშიც ითხოვდა [2, 74].

სოფ. ძეგვის მოსახლეობისგან დატაცებული შიომღვიმის მონასტრის ქონების დასაბრუნებლად არც თბილელი მიტროპოლიტის მიერ გატარებული ღონისძიება

აღმოჩნდა შედეგიანი. რადგან აღნიშნული საგანე თბილელი ლეონიდის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა, მან 1918 წლის ბოლოს თავის მდივნს – დავით დავითაშვილს მონასტრის ქონების შესახებ ძეგვლებთან მოლაპარაკება დაავალა. ძეგვლებმა მართლაც შექმნეს კომისია, რომელმაც აღნიშნული საკითხი წარმატებით მოაგვარა – მონასტრის ქონება დაუბრუნა [2, 98].

1918 წლის 26 ნოემბრის კანონით საღვთო სჯულის სწავლება ყველა ტიპის სახაზინო და კერძო სასწავლებელში გაუქმდა. ამ საგნის მასწავლებელთა ხელფასები ხაზინიდან სასულიერო უწყებაში გადარიცხულ თანხებს ჩამოეჭრა. საეკლესიო სასწავლებელთა ქონება სახელმწიფოს საკუთრებაში ყოველგვარი გამოსყიდვის გარეშე გადავიდა.

ეკლესიის მმართველი ორგანოები ხელისუფლების მიერ ეკლესიისათვის ქონების ჩამორთმევას გაუმართლებლად მიიჩნევდნენ. ისინი არსებული მძიმე მდგომარეობიდან გამოსვლის მიზნით „სამართლიან გაყრას“ ითხოვდნენ. ეს შეიძლებოდა სახელმწიფოს მიერ ეკლესიის ქონების შესყიდვით განხორციელებულიყო ან აგრარული რეფორმის ფარგლებში გლეხთა ოჯახების მსგავსად, 1918 წ. 7 მარტის კანონის თანახმად, მიწის დამატებითი ნორმა ბერ-მონაზონთათვისაც გამოეყოთ [2, 83, 93, 123].

გვაქვს ცნობა 1917 წელს სრულიად საქართველოს I საეკლესიო კრებისათვის ქართველი ბერების მიერ წარდგენილი პროექტის შესახებ, რომელიც დაწყებული რეფორმების პირობებში ეკლესია-მონასტრების მომავალს შეეხებოდა. პროექტის განხილვა კრებას დროის სიმცირის გამო ვერ მოუხწრია [2, 40]. პროექტს ჯერჯერობით ვერ მივაკვლიე. საინტერესოა ის ხელისუფლებას საკითხის გადაწყვეტის როგორ გზას სთავაზობდა.

დროთა განმავლობაში ეკლესიის მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა. აგრარული რეფორმის განხორციელების პირობებში საადგილმამულო კომიტეტები, ეკლესია-მონასტრებს ხშირად კანონით გათვალისწინებულ ნორმასაც არ უტოვებდნენ.

1919 წლის იანვარში მთავრობის განკარგულებით დავითგარეჯის მონასტრის სამოვარი, ვენახი და საგარეჯოში არსებული წისქვილი ჩამოართვეს. მონასტრის წინამძღვრის მოვალეობის შემსრულებელი გერმოგენი (აბაშიძე) კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრეს ამის შესახებ რომ ატყობინებდა, იმედი ჰქონდა, ქონების სრულად ჩამორთმევა საადგილმამულო კომისიის მიერ უფლებების გადამეტების შედეგი იქნებოდა და მთავრობასთან შუამდგომლობას მონასტრისათვის სასიკეთო გადაწყვეტილება მოჰყვებოდა. მიტროპოლიტმა ლეონიდმა საკითხის გარკვევა საკათოლიკოსო საბჭოს მიანდო [2, 101]. იმავე წლის მარტში, იგი უკვე კათოლიკოს-პატრიარქის რანგში, მიწათმოქმედების მინისტრ ნოე ხომერიკისადმი გაგზავნილ წერილში აღნიშნავდა, რომ ეკლესია-მონასტრებისათვის მიწის განსაზღვრული ოდენობის დატოვება კანონიერი მოთხოვნა იყო და ამ მოთხოვნას საფუძვლად ისტორიული ძეგლების დაცვა ედო. ბერმონაზვნები, რომლებიც ამა თუ იმ მონასტრის ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ, მისი კუთვნილი მიწის დამუშავებით თავსაც ირჩენდნენ და ისტორიულ ძეგლებს განადგურებისაგან იცავდნენ. მათზე ზრუნვა სახელმწიფოს მოვალეობასაც შეადგენდა. თუ ხელისუფლება ეკლესია-მონასტრებს მიწას მთლიანად ჩამოართმევდა, ისტორიული ძეგლები პატრონის გარეშე დარჩებოდნენ.

კათოლიკოს-პატრიარქი ითხოვდა, განმარტებული ყოფილიყო ეკლესია-მონასტრებისათვის მიწის მიკუთვნების საკითხი. თუ მათთვის მიწის ნორმის დატოვება კანონით გათვალისწინებული იყო, ამის შესახებ საქმის კურსში ჩაეყენებინათ საადგილმამულო კომიტეტები. ხოლო თუ კანონით მიწა უნდა ჩამორთმეოდათ, მიეთითებინათ არსებობის გაგრძელების საშუალებები [2, 118].

ნოე ხომერკმა 1919 წლის 14 მარტს აღნიშნულ წერილს შემდეგი რეზოლუცია დაადო: „შესაძლებლათ მიმაჩნია, ზოგიერთ შემთხვევაში, როცა მონასტრის მცხოვრებნი თითონ სამეურნეო შრომას ეწევიან, ნაწილი ჩამორთმეულ მამულებისა ერობის სურვილისამებრ მიეცეს მათ იჯარით“ [2, 122].

კათოლიკოს-პატრიარქი ლეონიდი აღნიშნული რეზოლუციით უკმაყოფილო დარჩა. მან წერილს 15 მარტს ასეთი მინაწერი გაუკეთა: „სათაკილოა ასეთი შინაარსის მიწერ-მოწერის წარმოება. ეს პასუხი არ არის საკათოლიკოსო საბჭოს საქმიან შეკითხვაზე და ბოლო უნდა მოეღოს ასეთ სამწუხარო მოვლენას“ [2, 122].

იმავე წლის 30 აპრილს კათოლიკოს-პატრიარქმა ზემოაღნიშნული შინაარსის წერილით საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიასაც მიმართა. აღნიშნა, რომ მიწათმოქმედების მინისტრის მიერ დადებული რეზოლუციიდან გაუგებარია ჩამორთმეული მიწების რა ნაწილის იჯარაზეა საუბარი – კანონით გათვალისწინებულ ნორმაზე თუ სხვა ნაწილზე.

კათოლიკოს-პატრიარქის აზრით, მონასტრის ბედის ერობის ნება-სურვილზე დამოკიდებულება ქაოსს გამოიწვევდა. მიწით სარგებლობის უფლება ყველას უნდა ჰქონოდა და საკითხი ისე უნდა გადაწყვეტილიყო, რომ ეკლესიის მსახურნი კანონის მოქმედების სფეროს გარეთ არ დარჩენილიყვნენ [2, 126-127].

1919 წლის 15 მაისს კათოლიკოს-პატრიარქი პირადად შეხვდა მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას, რომელიც მას ეკლესია-მონასტრების კერძო მესაკუთრეებთან გათანაბრებას დაჰპირდა.

მთავრობის 1919 წლის 20 მაისის სხდომაზე ეკლესია-მონასტრების მამულებთან მიმართებაში აგრარული რეფორმის განხორციელების საკითხზე ნოე ჟორდანიამ მართლაც ისაუბრა. დადგენილებაში კი აღინიშნა, რომ მონასტრებს ჩამორთმეული მიწები ნორმის ფარგლებში სამფლობელოდ და არა საკუთრებად გადასცემოდათ [2, 146].

შემდგომში აღნიშნულ დადგენილებასთან საადგილმამულო კომიტეტების მოქმედების შეუსაბამობამ სასულიერო წოდებაში გაურკვეველობა გამოიწვია. 20 მაისის დადგენილებაზე დაყრდნობით შორაპნის საოლქო საბჭოს თავმჯდომარე დეკანოზი იაკობ გველესიანი აქტიურად მოითხოვდა ეკლესია-მონასტრებისათვის მიწის ნორმის დატოვებას. მისი მოქმედება შორაპნის მაზრის გამგეობამ ხელისუფლების საქმეებში ჩარევად ჩათვალა და, განმეორების შემთხვევაში, დეკანოზ იაკობს პასუხისგებაში მიცემით დაემუქრა [2, 155, 157].

აგრარული კომისიები და თემები ეკლესია-მონასტრებს უმრავლეს შემთხვევაში მიწას არც 20 მაისის დადგენილების მიღების შემდეგ უტოვებდნენ. ამიტომ ისინი ადგილებზე საეკლესიო მიწების განაწილების დროს სასულიერო პირების მხრიდან წინააღმდეგობას აწყდებოდნენ.

სამღვდელოება გლეხებს მოუწოდებდა, ყოფილი საეკლესიო მიწები არ მიეღოთ, რადგან ის ისევ ძველ მფლობელს უნდა დაბრუნებოდა [2, 158]. ამავე დროს საადგილმამულო კომიტეტების მოქმედების გამო გაურკვეველობაში აღმოჩენილი სამღვდელოება საკათოლიკოსო საბჭოსაგან მთავრობის 1919 წ. 20 მაისის განკარგულების სწორ განმარტებას მოითხოვდა [2, 153, 155].

წარმოშობილ გაუგებრობათა თავიდან ასაცილებლად მიწათმოქმედების სამინისტროს აგრარულ რეფორმათა განყოფილებამ მთავრობის 1919 წ. 20 მაისის დადგენილება საკათოლიკოსო საბჭოსათვის ასე განმარტა: 1919 წლის 28 იანვრის კანონით ეკლესია-მონასტრებს მიწა საკუთრებაში არ უნდა დარჩენოდათ, რადგან სასულიერო პირები თავს მიწათმოქმედებით არ ირჩენდნენ. ისინი ღებულობდნენ

ჯამაგირს ხაზინიდან და საეკლესიო წესების შესრულების გადასახადებს დრამის სახით.

ხელისუფლების წარმომადგენელთა აზრით, აქედან გამომდინარე, ყველა საეკლესიო მიწა განაწილებას ექვემდებარებოდა. გამონაკლისს წარმოადგენდა ის მონასტრები, რომლებში მცხოვრები ბერებიც მიწის დამუშავებით ირჩენდნენ თავს. თუ ასეთი მონასტრის საკუთრებაში არსებული მიწები 1919 წ. 28 იანვრის კანონით უკვე განაწილებული არ იყო, აგრარული განყოფილება შესაძლებლად მიიჩნევდა, ბერებისათვის ერთი ნორმის ფარგლებში იმდენი მიწა დაეტოვებინათ, რამდენის დამუშავებასაც ისინი თავისი შრომით შეძლებდნენ. თუ მონასტრის კუთვნილი მიწა უკვე განაწილებული იყო, ის დაბრუნებას არ ექვემდებარებოდა [2, 158].

1919 წლის 28 იანვრის კანონში აღნიშნული იყო: „მიწა მიეცემა საკუთრებად იმ უმიწაწყლო და მცირედი მიწის მქონე სოფელთ, რომელთა არსებობის მთავარ წყაროს შეადგენს სასოფლო-სამეურნეო შრომა“ [7, 21]. ეკლესია, კერძოდ, ამ კანონში ნახსენები არ იყო. რაც შეეხება მთავრობის განცხადებას, რომ ბერ-მონაზვნებს ხაზინიდან ჯამაგირი ეძლეოდათ, ეს 1918 წელს მართლაც ასე იყო [2, 93]. თუმცა იჯარით გაცემული მამულებიდან შემოსავალი ეკლესია-მონასტრებისათვის მაინც პირველხარისხოვან საჭიროებას წარმოადგენდა.

სახელმწიფო ხაზინიდან რელიგიურ დაწესებულებათათვის თანხების გადარიცხვის აკრძალვა სახელმწიფოსაგან ეკლესიის გამოყოფის კანონ-პროექტით (1920 წ. ნოემბერი) იყო გათვალისწინებული [8, 167-169]. ეს პროექტი დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში ძალაში არ შესულა. 1919-1920 წლების განმავლობაში რომელ მონასტერს ქონების რა ნაწილი დაუბრუნეს და მიწის რა ოდენობა მისცეს სარგებლობის უფლებით თუ იჯარით, ამის შესახებ მიეხება ვაგრძელებ.

ჯერჯერობით მხოლოდ დავით გარეჯისა და ქვათახევის მონასტრებისა და, ასევე, თბილისის პეტრე-პავლეს ეკლესიისათვის გადაცემული მიწების შესახებ მაქვს ინფორმაცია. დავითგარეჯის მონასტერს თბილისის მაზრის ერობამ სახელმწიფო მნიშვნელობის ნაკრძალი სათიბი გადასცა [2, 124, 125].

საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის 1919 წლის 10 ივლისის №1860 გადაწყვეტილებით, ეკლესიის მხრიდან თხოვნის საფუძველზე, თბილისის პეტრე-პავლეს ეკლესიას უფასოდ დაეთმო 1 დესეტინა მიწა. ამავე გადაწყვეტილების თანახმად იქ ღარიბები უფასოდ უნდა დაკრძალულიყვნენ [2, 137].

1919 წ. 30 დეკემბერს გელათის მონასტრის მიწის საკითხთან დაკავშირებით ქუთაისის საეპარქიო საბჭო საკათოლიკოსო საბჭოსაგან მთავრობის წინაშე შუამდგომლობის აღძვრას ითხოვდა [2, 141].

საარქივო მასალა წარმოდგენას გვაძლევს გელათის მონასტრის ძმობის შემოსავალთა და საჭიროებათა შესახებ. აგრარული რეფორმის გატარებამდე მონასტერს თავისი მამულების მწირი შემოსავლის გარდა სარგებელი შედიოდა სანთლის ქარხნიდან; კრებულის თითოეულ წევრს წელიწადში 140 მან. ხაზინიდან ეძლეოდა, მლოცველთაგან შესული თანხა თვეში საშუალოდ 100 მანეთამდე აღწევდა.

მონასტრის ხარჯები აღნიშნულ შემოსავალზე გაცილებით დიდი იყო: მრავალრიცხოვანი კრებულის (14 კაცი) რჩენა (ამავე ცნობის მიხედვით, გელათის მონასტერს საქართველოს რესპუბლიკაში ყველაზე მრავალრიცხოვანი კრებული ჰყავდა); მონასტრისთვის შეწირული ძვირფასეულობის დასაცავად ორი დარაჯის ხელფასი – თვეში 1000 მან.; სანთლის, საკმევლის, სეფისკვერის, ზედაშეს, ნახშირის ხარჯები; შორიდან მისული მლოცველებისათვის ბინის, საწოლისა და შეშის უფასოდ გაცემა. უცხოეთიდან ჩამოსული სტუმრებისა თუ ადგილობრივი მეცნიერების

გამასპინძლება [2, 142].

მონასტრის წინამძღვარი არქიმანდრიტი ნესტორი (ყუბანიეშივილი) ითხოვდა, მონასტერს თავისი კუთვნილი მამულები და წისქვილი დაბრუნებოდა, რომ მას არსებობის შესაძლებლობა ჰქონოდა, თუმცა, დაბრუნებული ქონებიდან მოსალოდნელი შემოსავალი არსებული ხარჯების ნახევარსაც ვერ დაფარავდა [2, 143].

კათოლიკოს-პატრიარქ ლეონიდის აზრით, ტამარსაც და სარწმუნოებასაც ადამიანის კეთილდღეობისათვის უნდა ეარსება და თუ საეკლესიო მიწების ჩამორთმევა ქართველი გლეხკაცობის ეკონომიკურ გაძლიერებას მოემსახურებოდა, სასულიერო წოდება ამის წინააღმდეგი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო. მაგრამ საქართველოში ეკლესია-მონასტრების კუთვნილი მიწები იმდენად მცირე იყო, რომ მათი განაწილება გლეხების მდგომარეობას ვერ გააუმჯობესებდა [2, 39-40].

ასე, რომ ეკლესია-მონასტრების მდგომარეობა აგრარულმა რეფორმამ საგრძნობლად დაამძიმა. დემოკრატიული საქართველოს ხელისუფლებამ მიწების განაწილებისას ეკლესია მიწის კერძო მფლობელებთან არ გაათანაბრა და ისტორიული ძეგლების მოვლა-პატრონობა ულუკმაპუროდ დატოვებულ ბერ-მონაზონთა კეთილ ნებაზე დამოკიდებული გახდა.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2012, აღწ. 1, საქმე 16.
2. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, აღწ. 1, საქმე 343.
3. შოთა ვადაჭკორია, ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2001.
4. ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, გლეხთა კლასი და გლეხთა მოძრაობა საქართველოში, თბილისი, 1989.
5. კონსტანტინე კანდელაკი, დამოუკიდებელი საქართველო: მისი სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობა, წიგნი II, პარიზი, 1960.
6. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, აღწ. 1, საქმე 6675.
7. კანონთა და მთავრობის განკარგულებათა კრებული, იუსტიციის სამინისტროს საკოდიფიკაციო განყოფილების გამოცემა, 1919 წ., I ნაწ., ტფილისი, 1919.
8. ქეთევან პავლიაშვილი, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000.

Irina Arabidze

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Institute
of History and Ethnology, Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology Research
scientist of the Department of Modern and
Contemporary History

**Agrarian Reform and the Condition of Georgian Churches and Monasteries
(1917–1920)**

Summary

After the February Revolution in Russia in 1917, the implementation of an agrarian reform – initially planned for once the Constituent Assembly was convened – was delayed. The provisional laws passed by the regional authorities of the South Caucasus in 1917–1918 were incomplete and insufficient.

Following Georgia's declaration of independence on 26 May 1918, the government of the Democratic Republic of Georgia finished creating the legislative framework for agrarian reform in 1919.

Under the law of 28 January 1919, all ecclesiastical lands became subject to redistribution because the government deemed that clergy did not support themselves through agriculture. Instead, their income came from state treasury wages and fees charged for performing church services.

The Government of the Democratic Republic of Georgia, by a decree of 20 May 1919, considered it possible to leave the land ration in the possession and not in the ownership of monasteries, if the land of a monastery had not yet been distributed. However, if the monastery's land had already been distributed, it was no longer subject to return.

When distributing land, Georgia's democratic government did not treat the Church as equal to other landowners. Consequently, agrarian reform significantly worsened the situation of Georgia's churches and monasteries.